

בְּמִצְוַת הַמִּשְׁנֵי הַמִּזְבֵּחַ
עֵזָא וְהֶדְר

בְּרֵאשִׁית

עם הוספות חשובות

תרגום מדויק ע"פ דפוס ויאממר
שפתי חכמים חקצר
ביאורי תחפסיות

מהדורת פריערמאן





©
כל הזכויות שמורות
לממלכת התורה "עוז והדר"

Rabbi Y. Leifer
8 Truman Ave.
New Square, N.Y. 10977

היות ומושקע במהדורה חדשה מפוארת זו הון רב וניעה רבה, לכן ע"פ דין תורה ולהבדיל ע"פ הזכויות בכל המדינות אנו אוסרים בכל תוקף כל הדפסה צילום והעתקה כולל העתקה חלקית מספר זה, וכן אין לתרגם או לאכסן במחשב או לקלוט בכל דרך שהיא כל חלק שהוא מהספר, וכן אין לעשות כל שימוש מסחרי בחומר הנדפס ובכל ההוספות, ואין הספר נמכר אלא על מנת שלא יעשה בו שימוש שלא כדון, ושארית ישראל לא יעשו עולה.

הפצה והזמנות:

'היכלי תורה'

בארץ ישראל:

03-5435884 , פקס. 02- 9924603

בארה"ב:

Tel. (718) 437-0054

Fax (718) 437-3514

באירופה:

Tel. 44-20-8806-0176

נדפס על נייר חו"ל
שאין בו חשש חילול שבת

נדפס בארץ ישראל
Printed in E. Israel

הארות והערות יתקבלו בכרבה

ת.ד. 9359 בית שמש

פקס: 03-5423180

א בראשית ברא אלהים את

בעל הטורים השלם

ב' רבתי

א (א) יש במדרש (צ"ר ב' ע') שלך פתח בבי"ת ולא באל"ף, לפי שבי"ת הוא לשון ברכה ואל"ף לשון ארירה. אמר הקדוש ברוך הוא אפתח בבי"ת, בלשון ברכה, ולואי שיוכל להתקיים (יחשבוני מנינה פ"ב ה"ב). ד"א על שם שני עולמות שברא, העולם הזה והעולם הבא (צ"ר ב' ע'). ד"א על שם שתי תורות, תורה שבכתב ותורה שבעל פה (מדרש מי השילוח). ללמדך שבזכות התורה (צ"ר ב' ד') ולומדיה (תמונה ט"ז א') נברא העולם: **בראשית**. אותיות בית ראש כלומר בית המקדש נברא ראשון שנאמר (יחזקאל י"ז י"ג) פָּסַח קְבוֹד מְרוֹם מְרֵאשׁוֹן מְקוֹם מְקַדְשֵׁנוּ (פסחים נ"ד). ד"א אותיות א' בתשרי נברא העולם (מקורו ט"ז). ד"א אותיות ברא שפתי, שברא שתי תורות, תורה שבכתב ותורה שבעל פה (מקורו ט"ז). ד"א אותיות ברא שפתי, לומר לך שבזכות שבת נברא העולם. ד"א אותיות ברית אש, שבזכות הברית שהיא המילה (צ"ר ב' ט'), ובזכות האש שהיא התורה, אנו ניצולין מדינה של גיהנם (תמונה מקורו י"ח). ד"א אותיות בראת יש, שבראת יש עולמות לכל צדיק (עוקף פ"ב מ"ב): **בראשית ברא**. אותיות בראש בראש השנה נברא העולם: **בראשית**. בגימטריא פתורה יצר, שבשביל התורה שנקראת ראשית (צ"ר ב' ב') נברא העולם (ס"ט א'). ד"א בגימטריא שש סדרים (מדרש אגדה). דבר אחר בגימטריא ישראל בחר בעמים, ובגימטריא תרי"ג יצר, שברא העולם בשביל ישראל (ויקרא י"ב ד') שיקימו תרי"ג מצות: **בראשית**. ברא וקיע ארץ שמים ים תהום (שין מנינה ב'). ד"א בראשונה ראה אלהים שיקבלו ישראל תורתו (צ"ר ב' ד'): **בראשית**. שלשה ראשי פסוקים, בראשית ברא אלהים, בראשית ממלכת יהוקים (יחזקאל כ"ו ב'), בראשית ממלכת צדקיהו (שם ט"ז ב'). זהו שאמרו רבותינו ז"ל בסוף פרק יש בערכין (ת"י ע"ג) ביקש הקדוש ברוך הוא להחזיר העולם לתוהו ובהו בשביל חטאת יהוקים, כיון שנסתכל בצדקיהו ובדורו נתייבשה דעתו: **ברא אלהים את**. ס"ת אמת. מלמד שברא הקדוש ברוך הוא העולם באמת, כמו שנאמר (תהלים ק"ט ק"ט) ראש דָּבָרךָ אֱמֶת (צ"ר ב' ו'). **ברא אלהים את**, ס"ת אמת. ויברא אלהים את (פסוקים ד' ב'), ס"ת אמת. ויברא אלהים את (פסוקים כ"ה כ"ו), ס"ת אמת. ברא אלהים לעשות (לפני ב' א'), ס"ת אמת. ולכן תיקנו ששה פעמים אמת באמת ויצבי (תפלה שחרית): **אֱמֶת מְאֹרָךְ תִּצְמַח** (תהלים ס"ג י"ג) ר"ת אמת. אֱמֶת מְלֻכּוֹתֶיךָ תְּבוֹאֵי (שיר השירים ד' ט') ר"ת אמת, אבל כשהאמת נעדרת ותִּשְׁלַף אֱמֶת אֶרְצָה (תהלים ס"ג י"ג). תְּשׁוּרֵי מְרֵאשׁ אֱמֶתָהּ (שיר השירים ד' ט') ר"ת אמת. ולכן, מקצועות אֲיֹרוֹת מְהַרְרֵי נְמוּרִים (ס"ט): **ברא אלהים**. ב' דסמיכ. אָשַׁר בְּרָא אֱלֹהִים לְעֲשׂוֹת. ואידך לִמֵּן הֵימֹם אָשַׁר בְּרָא אֱלֹהִים אֲדָם עַל הָאָרֶץ (דברים ד' ט'). כי מתחילה צפה הקדוש ברוך הוא באברהם שנקרא אדם, שנאמר (יחזקאל ט"ו ט') הָאָדָם הַגָּדוֹל בְּעֵינַיִם הוּא (יחזקאל ט"ז ט'), וברא את העולם (תמונה ט"ז ט' ד'): **אלהים**. בגימטריא הכסא, שהכסא ברא תחילה (פסחים נ"ד):

רש"י

א (א) **בראשית**. אמר רבי יצחק, לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחֲדָשׁ הַיָּה לְקַסֵּם (שמות י"ג ב') שהיא מנחה ראשונה שנלטוו בה ישראל, ומה טעם פתח צבראשית, משום פח מעשיו הגיד לעמו לנתת להם נחלת גוים (תהלים קמ"ו ו'), שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שבצנעתם ארצות שצעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקדוש ברוך הוא היא, הוא צרחה, ונתנה לאשר ישר צעינו, צרנו נתנה להם וצרנו נטלה מהם ונתנה לנו (תמונה י"ט ב'): **בראשית ברא**. אין הנקרא הזה אומר אלא דרשני, כמו שדרשוהו רבותינו זכרונם לברכה (צ"ר ב' ב') שצביל התורה

שנקראת ראשית דָּרְפוּ (שלי ט"ז ב'), וצביל ישראל שנקראו ראשית צְבוּאָתָהּ (יחזקאל א' א') ואם זאת לפרשו כפשוטו' כך פרשה, צבראשית צריאת שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו ומשך ויאמר אלהים יהי אור. ולא צא המקרא להורות סדר הצריחה לומר שאלו קדמו, שאם צא להורות כך, היה לו לכתוב 'צבראשונה צרה את השמים' וגו', שאין לך ראשית צמקרא שאינו דבוק לתיצה שלאחריו, כמו צבראשית ממלכת יהוקים (שם כ"ו ב'), ראשית ממלכתו (לפני י"ג), ראשית דָּגְגָךְ (דברים י"ד ד'). אף כאלן אתה אומר צבראשית צרה אלהים וגו' כמו צבראשית צְרוּאֵל, ודומה לו תְּחִלַּת דָּפַר ה' צְבוּאָתָהּ (יחזקאל ב' ב'), כלומר,

שפתי חכמים הקצר

א. דהא התורה לא ניתנה לישראל אלא בשביל המצוות שיקיימו אותן, אם כן כל הני סיפורי דברים למותר הוא (מנח"י, רא"ם). ב. כי מילה וגדי הנשה לא נצטוו בהם אלא יחידים בעדם ובעד כל ישראל, וכל זמן שלא נצטוו במ כל ישראל בכלל, אינם נחשבות מכלל מצוותיה (עפ"י רא"ם). ג. בלשון ניהותא ותירוך הוא, והכי קאמר אלא הטעם פתח בבראשית, הוא משום 'כח מעשיו הגיד לעמו' (רא"ם). ד. ומפני שרוב מצוות התורה תלויות בארץ, ואם אין הארץ לישראל לא יתכן אלו המצוות כלל, לפיכך הוצרך לכתוב בתורה שמן הדין בא הארץ לישראל (ג"ר א'). ה. דלפי פשוטו משמע שבה להורות סדר

הבריאה, וזה אינו כמו שפירש רש"י בסמוך 'שאיין לך ראשית' וכו' (מנח"י). ו. רצונו לומר, שיהא בראשית מלה סמוכה, אזי ממלת 'ברא' שהוא פִּעַל עבר צריך אתה לעשות שם, כאילו נכתב במקום ברא 'בריאת' (רב"ט). ז. **דבראשית ברא** כמו בתחילת בריאת וכו' וכאשר הארץ היתה תהו ובהו וחושך, אז 'ויאמר אלהים יהי אור' וכל הענין מוסב על 'ויאמר אלהים' (מנח"י עפ"י רא"ם). ח. דהתם גם כן אל יתכן לומר, שתחילת דבורו של הקדוש ברוך הוא במה שדיבר עם שום אדם היה עם הושע, דהא קודם הושע דיבר עם כמה נביאים, אלא הכי פירושו 'תחילת' דבורו של הקדוש ברוך הוא עם הושע

הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ: בְּוַהֲאָרֶץ הַיְתָה תְהוֹ וְבָהוּ וְחֶשֶׁךְ עַל-פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל-

שָׁמַיָא וְיַת אַרְעָא: בְּוַהֲאָרֶעַ
הַוַת צְדִיָא וְרִיקְנִיָא
וְחֶשׂוּכָא פְרִישׁ עַל אַפִּי
תְהוּמָא וְרוּחָא מִן קְדָם יְיָ

בַּעַל הַטּוֹרִים הַשָּׁלֵם

בפסוק של בראשית יש שבעה תיבות כנגד

שבעה ימי השבוע (מלמד פירי 60קס) ושבע שנים בשמיטה ושבע שמיטין ביובל ושבעה ריקיעים ושבע ארצות (פיקוי דריא פי"ח) ושבעה ימים (פי"ג) ושבועה משרתים שצ"ח חנכ"ל (פיקוי דריא פי"ו). וכנגדם אמר דוד שֶׁבַע בַּיּוֹם הִלְלֵתִיךָ (מלמד פירי קטע קמ"ד). ולכן תקנו 'היא שמייה רבא מברך לעלם לעלמי עלמיא', שיש בו שבע תיבות, ואומרים אותו שבע פעמים ביום. ויש בפסוק בראשית כ"ח אותיות וכן ב'היא שמייה רבא'. וכן בפסוק וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת כָּל הַכּוֹכָבִים הָאֵלֶּה לְאָמֹר (שמי"ח כ' 6) יש בו שבע תיבות וכ"ח אותיות. זהו שאמרו ז"ל (פירי סוטה ט"ז): כל העונה אמן היא שמייה רבא בכל כחו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית וכאלו קבל תורה בהר סיני. וכנגד זה אמר שלמה שבעה פסוקים שיש בהם כ"ח עתים, זהו מַעַת לְלֶקֶת עַד יַעַת שְׁלוֹם (קבלת ג' כ"ג-כ"ד). והם כנגד שבעה ימי השבוע שיש בהם כ"ח עתים משתנים מבוקר עד חצי היום אחד, מחצי היום עד הלילה שני, מתחילת הלילה עד חצי הלילה שלישי, מחצי הלילה עד הבקר רביעי, וכן בכל יום, הרי כ"ח עתים: **בפסוק** בראשית יש שש פעמים אל"ף כנגד ששת אלפים שנה שהעולם הווה (פירי ט"ז ט"ז), וכן בפסוק אָנִי ה' רִאשֹׁן וְאֵת אַחֲרֹנִים אָנִי הוּא (שפי"ח ט"ז ד), ששה אלפ"ן. ובפסוק וְהָאָרֶץ הָיְתָה תְהוֹ וְבָהוּ ב' אלפ"ן, כנגד ב' אלפים תהו. ובפסוק ה' קִנְיִי רִאשִׁית דְּרִבְוֹ קְדָם מִפְעֻלָּיו מִאֲזוּ (משלי ט' ט"ז), יש ב' אלפ"ן, כנגד ב' אלפים תורה. ובפסוק וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי אוֹר ד' אלפ"ן, כנגד ד' אלפים ימי תורה וימי משיח, שהם ימי אורה (מנלה טו: כ"ד ב' ט'): **ב**י. **תְהוֹ וְבָהוּ**. ב' הכא וְהָאָרֶץ הָיְתָה תְהוֹ וְבָהוּ, ואידך וַיִּבְרָא אֱת הָאָרֶץ וְהָיָה תְהוֹ וְבָהוּ (ויקרא ט"ז). מלמד שצפה הקדוש ברוך הוא כבריאית העולם בחורבן הבית (פירי ג' ט) שנחרב בשנת תהו, שהרי הבית הראשון עמד ת"י שנה ונחרב בשנת תי"א. ובית שני עמד כמנין היתה (פירי ט' ט) וזהו וְהָאָרֶץ הָיְתָה וְאח"כ חשך, רמז לגליות. וכן דורש בבראשית רבה (ד' ד) וְהָאָרֶץ הָיְתָה תְהוֹ וְבָהוּ. בנימטריא אלפים שנה בלי תורה: **וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת**. בנימטריא זו היא רוחו של מלך המשיח (פירי ג' ט): **וְחֶשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם**. ב' במסורת. דין וְחֶשֶׁךְ, ואידך וְחֶשֶׁךְ אִי זֶה מְקוֹם הַחֶשֶׁךְ תְּחִילָה (פירי ט"ז ט"ז). זהו הוא שאמרו (מנלה י"א) שאין לשאול מה לפניו מה לאחר. וְחֶשֶׁךְ אִי זֶה מְקוֹמוֹ, פירוש שאין לשאול אִי זֶה הִיּוּ מְקוֹם הַחֶשֶׁךְ תְּחִילָה (פירי ט"ז ט"ז): **וְרוּחַ אֱלֹהִים**. ב' דסמכ"ב, הכא, ואידך וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַיָּמִים (פירי ט"ז ט"ז): **וְרוּחַ אֱלֹהִים יְהִי אוֹר**, וזה הוא שדרשו רבותינו ז"ל (פירי ג' ט) ממעטה לברשו נבראת האורה: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר, וזה הוא שדרשו רבותינו ז"ל (פירי ג' ט) ממעטה לברשו נבראת האורה:

רש"י

תחלת דבורו של הקדוש ברוך הוא צהושע ויאמר ה' קל הוֹשֵׁעַ וגו'. ואם תאמר להורות צא שאלו תחלה נצראוֹ ופירושו צראשית הכל צרא אלו, ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת, כמו פִּי לֹא סָגַר דְּלִמִּי צְטָנִי (איוב ג' א'), ולא פירש מי הסוגר, וכמו יִצְחָא אֶת חֵיל דְּמַנְשֶׁךְ (ישעיה ט' ד), ולא פירש מי ישאלו, וכמו אִם יִחְרוֹשׁ צְצַקְרִים (עמוס ו' א'), ולא פירש אִם יִחְרוֹשׁ אִדָּם צְצַקְרִים, וכמו מַגִּיד מִרְאשִׁית אֶחָרִית דְּצַר. אִם כֵּן תַּמָּה עַל עַלְמָן שֶׁהִי הַמִּים קִדְמוּ שֶׁהִי כְּמִיב (פסוק ג) וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמִּים וְעַדִּין לֹא גִילָה הַמִּקְרָא (צקידור הקודמים והמאחרים כלום) צריאת

הַמִּים מְתִי הִיתָה^א, הַל לַמַּדַּת שֶׁקִּדְמוּ הַמִּים לְאָרֶץ. וְעוֹד שֶׁהַמִּים מֵאִשׁ וּמֵי נִצְרָאוּ. עַל כִּרְחָךְ לֹא לִימַד הַמִּקְרָא צִסְדָּר הַמוֹקֵדְמִים וְהַמְאוֹחֲרִים כְּלוֹם: **בְּרָא אֱלֹהִים**. וְלֹא נֹאמַר צַרָא ה'י^ב, שֶׁצִּתְחַלָּה עֲלֵהּ צִמְחַשְׁצָה לְצִרְאָתוֹ צִמַּדַת הַדִּין, רָחַה שְׁאִין הַעוֹלָם מִתְקַיִם, הַקִּדְמִים מַדַּת רַחֲמִים וְשִׁתְפָּה לַמַּדַּת הַדִּין, הִיִּינוּ דְכִתִּיב (לֵהֲלֵן ג' ד) צָיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים חֶרֶץ וְשָׁמַיִם (דָּלָה צ"ר י"ב טו): **בְּרָא תְהוֹ וְבָהוּ**. מַהוּ לְשׁוֹן תַּמָּה וְשִׁמְמוֹן, שֶׁאִדָּם שִׁתְפָּה וּמִשְׁחַמְמֵם עַל צִהוּ שִׁצָּה: **תְהוֹ**. חֶשֶׁךְ וְרִיקְנִיָּא^ג צִלְעוּ: **בְּהוּ**. לְשׁוֹן רִיקְנִיָּא וְרִיקְנִיָּא: **עַל פְּנֵי תְהוֹם**. עַל פְּנֵי הַמִּים שֶׁעַל הָאָרֶץ: **וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת**. כִּסָּא הַכְּצוֹד עוֹמֵד צִאוּר וּמִרְחַף

שפתי חכמים הקצור

סדר הבריאה בא, קשה למה לא מפרש נמי בריאת המים (ראה רא"ם). יב. פירוש שהיה לו לומר גם כן ה', כמו שאמר 'ביום עשות ה' אלהים' וגו' (רא"ם). יג. רצונו לומר 'ריקות' הוא לשון מקרא ו'צדו' הוא לשון ארמי, ושניהם הם לשון ריקון (מנח"ם). יד. רצונו לומר דהיה לו לכתוב 'על תהום', מאי 'על פני', אלא שקאי על המים

א) חלישון, איבעראשט ווערן

מה היה, ויאמר ה' אל הושע' וגו', וכמו שמוסב שם על ויאמר ה' כן מוסב הכא על ויאמר אלהים (מנח"ם). ט. ודקשיא לך 'שאיין לך ראשית במקרא שאינו דבוק' יש לומר פירושו 'בראשית הכל' והוא דבוק למלת 'הכל' (רא"ם וגו'א). י. בדבר שמעצמינו נבין שיש תיבה חסירה, והיא מובנת מצד הסברא (ד"ד). יא. ואם להורות

מְנַשְׁבָּא עַל אִפִּי מֵיָא:
 ג וַיֹּאמֶר יי יְהִי נְהוֹרָא וְהוּה
 נְהוֹרָא: ד וַיִּחְזַא יי ית
 נְהוֹרָא אֲרִי טָב וְאִפְרִישׁ יי
 בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוּכָא:
 ה וַקְרָא יי לְנְהוֹרָא יִמְמָא
 וְלַחֲשׁוּכָא קְרָא לִילְיָא
 וְהוּה רְמַשׁ וְהוּה צֶפֶר יוֹם
 חָד: ו וַיֹּאמֶר יי יְהִי רְקִיעַ

פְּנֵי הַמַּיִם: ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי־
 אֹר וַיְהִי־אֹר: ד וַיִּרְא אֱלֹהִים
 אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב וַיְבַדֵּל אֱלֹהִים
 בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: ה וַיִּקְרָא
 אֱלֹהִים אֶל־אֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קְרָא
 לַיְלָה: ו וַיִּהְיֶ־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם
 אֶחָד: ז וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רְקִיעַ

בעל הטורים השלם

(ד) את האור. בגימטריא בתורה ועולה
 מנין תרי"ג. את האור כי טוב, ס"ח בריה,
 כדכתיב (שמות ל"ז ט) כי על פי הקברים האלה
 קרתי אתך קרית. ועל פי היינו התורה שבעל
 פה (ישן ט) וירא אלהים את האור כי
 טוב. וסמך ליה ויבדל, רמז למה שאמרו ז"ל (בבבא ט"ז)
 שבתות. ויבדל. ג' במסורת. רמז למה שאמרו ז"ל (פסחים ט"ז)
 אבנו (כ"ד ג) קרא לילה. בגימטריא עשו (עס): חמש פעמים אור כתוב
 חמשה סימנים קאר לענין קרית שמע, כדאיתא בפרקא קמא דברכות (ע)
 חמור לערוד, ושיכירי חבירו ברחוק ארבע אמות. וג' חשך בפרשה,
 הכוכבים והן ג' כוכבים, לילה (עס עס): ולחשך קרא לילה. ולא אמר קרא
 הרעה (כ"ד ג) ו

טוב. וסמך ליה ויבדל, רמז למה שאמרו ז"ל (בבבא ט"ז)
 שבתות. ויבדל. ג' במסורת. רמז למה שאמרו ז"ל (פסחים ט"ז)
 אבנו (כ"ד ג) קרא לילה. בגימטריא עשו (עס): חמש פעמים אור כתוב
 חמשה סימנים קאר לענין קרית שמע, כדאיתא בפרקא קמא דברכות (ע)
 חמור לערוד, ושיכירי חבירו ברחוק ארבע אמות. וג' חשך בפרשה,
 הכוכבים והן ג' כוכבים, לילה (עס עס): ולחשך קרא לילה. ולא אמר קרא
 הרעה (כ"ד ג) ו

רש"י

שכתוב בשאר הימים 'שני' 'שלישי' 'רביעי',
 למה כתב אחד, לפי שהיה הקדוש צרוך הוא
 יחיד בעולמו, שלא נצרכו המלאכים עד יום
 שני. כך מפורש בצראשית רבה (ג ט): (ו) יהי
 רביעי. י"ח יחזוק הרקיע, שאף על פי שנצרכו
 שמים ציוס ראשון, עדיין לחים היו, וקראשו
 בשני מגערת הקדוש צרוך הוא צאמרו יהי
 רקיע (כ"ד ד ג). וזהו שכתוב (איוב כו יא) עפודי
 שמים ירופפוי כל יום ראשון, ושני ויתמהו
 מנערתו, כאלד שמשמומס ועומד מגערת
 המאיים עליו (כ"ד י ע):

על פני המים צרוח פיו של הקדוש צרוך
 הוא וצמאמרו, כיונה המרחפת על הקו,
 חקוקיטי"ר"א) זלע"ז: (ד) וירא אלהים את
 האור כי טוב ויבדל. אף צוה לנו לריכין
 לדברי אגדה. ראהו שאינו כדאי להשתמש צו
 רשעים והצדילו לצדיקים לעמיד לצא (תנינה י).
 כ"ד יא ג). ולפי פשוטו כך פרשהו, ראהו כי טוב
 ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשים
 בערצובי"א, וקצב לזה תחומו ציוס ולזה תחומו
 צלילה (כאה כ"ד ג ו): (ה) יום אחד. לפי סדר
 לשון הפרשה היה לו לכתוב 'יום ראשון' כמו

שפתי חכמים הקצר

אלא פעם בזמן כך ופעם בזמן כך, ויהיה פירוש 'ויבדל'
 הבדל זמני שקבע לזה תחומו ביום והעדרו תחומו
 בלילה (רא"ם). יח. כיון דכתיב בתר הכי 'שני' 'שלישי',
 כי כן סדר המנין ראשון שני שלישי, כי על לשון 'אחד'
 נופל לשון שנים או שתים שלשה וכו' (רא"ם).
 יט. קשה, הא כבר ברא שמים, כדכתיב לעיל (פסוק א)
 'בראשית ברא אלהים את השמים' (מנח"ם). כ. פירוש,
 שהיו רפויין (מנח"ם). כא. פירוש, שהיו מתמיהין
 ונתחזקו (מנח"ם).

א) פארדעקו
 שהם על הארץ והם 'פני הארץ' (מנח"ם, לבוש).
 טו. דקשה מפני מה נקרא כסא הכבוד 'רוח אלהים',
 ומתרחץ מפני שהיה מרחף ברוח פיו של הקדוש ברוך
 הוא (רא"ם). טז. כמו במלת 'בראשית', דלפי פשוטו
 של מקרא משמע דבתחלה היו מעורבין יחד דהא
 הבדלים, וזה אי אפשר דאור וחושך אינו אלא העדר
 וקנין, ואי אפשר חיבורם יחד בעת מן העתים (רא"ם).
 יז. רצונו לומר במדינה זו יש אור ובמדינה זו יש חושך,
 או יום ולילה (ראה אמ"ש). ש"א היה זמן כל אחד קבוע

בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם
 לַמַּיִם: ז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הַרְקִיעַ
 וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת
 לַרְקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל
 לַרְקִיעַ וַיְהִי־כֵן: ח וַיִּקְרָא אֱלֹהִים
 לַרְקִיעַ שָׁמַיִם וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר
 יוֹם שֵׁנִי: פ ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקְוּ
 הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם
 אֶחָד וְתִרְאֶה הַיַּבְשָׁה וַיְהִי־כֵן:
 י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַיַּבְשָׁה אֶרֶץ

בְּמַצִּיעוֹת מַיָּא וַיְהִי מַפְרִישׁ
 בֵּין מַיָּא לְמַיָּא: ז וְעַבְד
 יֵי ית רְקִיעָא וְאַפְרִישׁ בֵּין
 מַיָּא דִּי מְלַרַע לְרְקִיעָא
 וּבֵין מַיָּא דִּי מַעַל לְרְקִיעָא
 וַהוּוּ כֵן: ח וַיִּקְרָא יֵי
 לְרְקִיעָא שְׁמַיָּא וַהוּוּ רְמַשׁ
 וַהוּוּ צְפֵר יוֹם תְּנִינָן:
 ט וַאֲמַר יֵי ית־פְּנִשׁוֹן מַיָּא
 מִתַּחַת שְׁמַיָּא לְאַתְרָא חַד
 וְתִתְחַזִּי יַבְשָׁתָא וַהוּוּ כֵן:
 י וַיִּקְרָא יֵי לְיַבְשָׁתָא אֶרְעָא

בעל הטורים השלם

(ז) מעל לרקיע, ב' במסורת. המים אשר מעל לרקיע, והי קול מעל לרקיע, במרכבה דיוחזקאל (ה ס). כמו שאין דורשין במעשה בראשית ברבים, כן אין דורשין במעשה מרכבה (חגיגה יא): (ט) יקוו המים אל מקום אחד ותראה. ס"ת מדה. זה הוא שנאמר (ויקרא טו) וימים תפן במדה (עין ד"ר ה ס): היבשה. ב' במסורת. ותראה היבשה, וישפכת היבשה (שמות ד ט). מלמד שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית וכשישפוך המים ביבשה שיהיו דם. וכן על הים] שתשפוך מימיו למקום אחד שישתנו ותראה היבשה לפני משה רבינו עליו השלום (עין ד"ר ה ס):

לפני משה רבינו עליו השלום (עין ד"ר ה ס):

רש"י

זה צשני, ודבר שלא נגמר אינו צמילואו וטובו. וצשלישי שנגמרה מלאכת המים והתחיל מלאכה אחרת וגמרה, ככל צו פי טוב שני פעמים (פסוקים י, יג), אחד לגמר מלאכת יום השני, ואחד לגמר מלאכת היום (צ"ר ד י): (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. ק"א מים^כ (צ"ר ד י). ק"ס מים^כ (חגיגה יג). אש ומים, שערצן זה צוה ועשה מהם שמים (חגיגה ט, צ"ר ט): (ט) יקוו המים. שטוחין היו על פני כל הארץ והקווס צאוקינוס, הוא הים הגדול שצכל הימים (צ"ר ה ב):

בתוך המים. צלמנע המים^כ, שיט הפרש צין מים העליונים לרקיע כמו צין הרקיע למים שעל הארץ. הא למדת שהם תלוים צמאמרו של מלך (צ"ר ד א): (י) ויעש אלהים את הרקיע. צתקנו על עמדו והיא עשייתו, כמו ועשתה^כ את לפרנייה (דברים טא יג): מועל לרקיע. 'על הרקיע' לא נאמר אלא מעל לרקיע, לפי שהן תלוין צאור (צ"ר ד א). ומפני מה לא נאמר כי טוב ציום שני^כ, לפי שלא היה נגמר מלאכת המים עד יום שלישי, והרי התחיל

שפתי חכמים הקצור

הוא אמינא להכי לא נאמר 'כי טוב', לפי שלא נגמרה מלאכת המים, משום שלא נברא אותו דבר שהמים ינוחו עליו, אבל השתא דאשמעינן שהם תלוים באויר, ונמצא שכבר נגמרה מלאכת המים קשה למה לא נאמר 'כי טוב' (נח"י). כו. רצונו לומר כיון שיש אָם למסורת הוי כאילו נכתב שמים בש"ן שמאלית, וכל קמץ מביא אל"ף היינו ק"א מים (מנח"י). כז. כי המ"ם משרת בעבור שנים (רא"ם).

כו. הוכחתו מדכתיב 'ויהי מבדיל בין מים למים' וגו', דמילתא דפשיטא היא דכיון שהוא 'בתוך המים' שהוא מבדיל בין מים למים, אלא להכי כתיב 'בין מים למים' וגו' שיהא הפרש בין מים העליונים לרקיע, כמו שיש הפרש מן הרקיע למים התחתונים שעל הארץ (מנח"י). כג. דקשה, והלא כבר נבראו השמים (רא"ם). כד. שהוא גם כן לשון תיקון (רא"ם עיי"ש). כה. בשלמא עד הנה

וּלְמִקּוֹהַ הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיִּרְא
 אֱלֹהִים כִּי-טוֹב: יֵא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
 תְּדַשָּׂא הָאָרֶץ דְּשָׂא עֵשֶׁב מִזְרִיעַ
 זֶרַע עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ
 אֲשֶׁר זֶרְעוֹ-בּוֹ עַל-הָאָרֶץ וַיְהִי-כֵן:
 יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דְּשָׂא עֵשֶׁב

וּלְבֵית פְּנִישַׁת מַיָּא קָרָא
 יַמִּמִּי וַחֲזָא יֵי אַרְי טֹב:
 יא וַאֲמַר יֵי תְדַאֲיַת אַרְעָא
 דִּיתְאָה עֲשָׂבָא דְּבַר זֶרְעִיה
 מִזְדַּרְע אֵילָן פְּרִין עֵבֵד
 פְּרִין לְזַנְיָה דְּבַר זֶרְעִיה
 בִּיה עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵּן:
 יב וַאֲפִיקַת אַרְעָא דִּיתְאָה

בעל הטורים השלם

(יא) עץ פרי. ב' דסמיכי. הכא עץ פרי.
 ואידך עץ פרי וְכַל אֲרָזִים (תהלים קמט ט). וזהו
 דפליגי בבראשית רבה (ה ט עין טט, ויפושלמי כלאים
 פ"א ה"ו) איכא מאן דאמר שהקדוש ברוך הוא

צוה לארץ שאפילו ארזים שהם אילני סרק יעשו פירות, והיא עברה על הציווי, והיינו 'עץ פרי וכל ארזים'. ואיכא מאן דאמר שהוסיפה
 על הציווי, שהקדוש ברוך הוא אמר לה עץ שיהא רגיל לעשות פרי וכל ארזים ישארו אילני סרק, והיא הוציאה באותה שעה בכל האילנות
 פרי כדכתיב (פסוק י) עץ עֵשֶׂה פְּרִי, כלומר כל עץ עושה פרי, והיינו 'עץ פרי וכל ארזים': (יב) וַתּוֹצֵא. ג' במסורת. וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ, וַתּוֹצֵא
 אֶת עֵפֶף אֶת יִשְׂרָאֵל מֵאֲרָץ מִצְרַיִם (ימינו ג' ט), וַתּוֹצֵא וַתִּתֵּן לָהּ אֶת אֲשֶׁר הוֹתִירָה מִשְׁבָּעָה (ד"ס ג' ט). רמז למה שאמרו (פסחים ק"ח). קשין מזונותיו
 של אדם כקריעת ים סוף, וכל הכופר ביציאת מצרים ככופר במעשה בראשית: וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ. בציווי נאמר 'תדשא' ובעשייה נאמר
 'תוצא', לפי שבתחילה יצאו דקין ודקין, ולבסוף הוציאה כאחת במהירות. בציווי לא נאמר 'למינהו' ובעשייה נאמר 'למינהו' לפי שבתחילה
 היו דקין ולא היו ניכרין מחמת קטנם ולבסוף היו ניכרין. בציווי נאמר 'עץ פרי עושה פרי' ובעשייה נאמר 'ועץ עושה פרי' הוסיף ו' לומר
 לך ש' מיני אילנות הוציאה. בציווי כתיב 'למינו' דמשמע דוקא הדומה לו ממש, ובעשייה כתיב 'למינהו', לומר אפילו דומה לדומה לא
 הוציאה בערבוביא אלא שורות לבנות לבד ושורות שחורות לבד:

רש"י

נקרא דשא אִיִּרְבִּידִיִּץ^א כולן צערבוציא, וכל
 שורש לעצמו נקרא עשז: מזריע זרע.
 שיגדל צו זרעו לזרוע ממנו צמקום חמריב:
 עץ פרי. שיהא טעם העץ כטעם הפרי. והיא
 לא עשמה כן^ב אלא ומוצא הארץ עץ 'עושה'
 פרי (פסוק י) ולא 'העץ פרי', לפיכך כשנתקלל
 אדם על עונו נפקדה גם היא על עונה
 ונתקללה^ד (וישולמי כלאים פ"א ה"ו, צ"ר ה ט): אֲשֶׁר
 זרעו בו. הן גרעיני כל פרי שמהן האילן
 לומח כשנוטעין אותם^ה: (יב) וַתּוֹצֵא
 הָאָרֶץ וגו'. אף על פי שלא נאמר 'למינהו'

(י) קרא ימים. והלא ים אחד הוא^כ, אלא
 אינו דומה טעם דג העולה מן הים צעכו
 לטעם דג העולה מן הים צאספמיא (צ"ר ה ט) כט:
 (יא) תדשא הארץ דשא עשב. ל לא
 דשא לשון עשז ולא עשז לשון דשא, ולא היה
 לשון המקרא לומר 'תעשיז הארץ, שמיני
 דשאין מחולקין כל אחד לעצמו נקרא 'עשז
 פלוני', ואין לשון לְמַדְבַּר לומר 'דשא פלוני',
 שלשון 'דשא' הוא לציטת הארץ כשהיא
 מתמלאת דשאים^א: תדשא הארץ.
 תתמלא ותתכסה לצוש עשזים, צלשון לע"ז

א) פִּאֲרִשְׁדִּיעֵנֶע סָאָרְטֵן גָּרָא וַאֲס וַאֲקָסֵן צוֹזֵאָעֵן

שפתי חכמים הקצר

חטאה, והלא אינה בעלת בחירה ורצון, שכבר אמרו חז"ל
 (ב"ר י' א') אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה,
 ואותו כח חטא ונתקלל, שהוא בעל שכל ובחירה (קצ"ו, מ'
 לבוש). זה והוא דפירש אצל 'אורורה האדמה בעבורך'
 (להלן ג' י) 'משל ליוצא לתרבות רעה' וכו', דמשמע שלא
 בעונה נתקללה, והכא פירש בעונה נתקללה. יש לומר דהא
 והא גרמה (מנח"י עפ"י ראי'ם). לה. וְלִכְּן כתיב בעשב
 'מזריע זרע' כי העשב צומח מזרע הנזרע בארץ, ובעץ
 כתיב 'אשר זרעו בו' כי העץ עצמו יהפך לזרע, אם ירכיב
 או יטע את עצמו במקום אחר (דב"ט עיי"ש).

כח. רצונו לומר דהא כל שאר ימים יניקה שלהם מים
 הגדול כמו שכתוב (קהלת א' ז) 'כל הנחלים' וגו' (מנח"י).
 ט. דבאספמיא הדגים טובים יותר (נח"י). ל. דקשה
 לרש"י, למה נאמר 'תדשא הארץ דשא עשב' וגו' ואיך
 יפול הפעל 'תדשא' על 'עשב' (מנח"י). א. לְפִיכֵךְ לא
 היה מדרך הלשון לכתוב 'תעשיב הארץ' כללות מיני
 עשבים מתחלפים, וכתב 'תדשא' שפירושו תתכסה הארץ
 מיני עשבים רבים יחד בערבוביא (רא"ם). ג. רצונו לומר
 ד'מזריע' הוא לשון מפעיל להאדם, שיכול לזרוע במקום
 אחר (מנח"י). ג. ואין להקשות איך יתכן לומר שהארץ

מִזְרִיעַ זָרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֲשֵׂה־פְרִי
 אֲשֶׁר זָרְעוּבוּ לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא
 אֱלֹהִים בִּיְטוֹב: יג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־
 בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי: פ יד וַיֹּאמֶר
 אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת בְּרִקְיעַ הַשָּׁמַיִם
 לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה
 וַהֲיוּ לְאֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים

עֲשָׂא דְבַר זְרַעִיה מְזֻדְרַע
 לְזַנְוְהִי וְאִילָן עֶבֶד פְּרִין דִּי
 בַר זְרַעִיה בְּהַ לְזַנְוְהִי וַחֲזָא
 יְיָ אֲרִי טָב: יג וַהֲוָה רַמֵּשׁ
 וַהֲוָה צֶפֶר יוֹם תְּלִיתָאִי:
 יד וַאֲמַר יְיָ יְהוֹן נְהוֹרִין
 בְּרִקְיעָא דְשָׁמַיָא לְאַפְרָשָׁא
 בֵּין יַמְמָא וּבֵין לַיְלִיא
 וַיְהוֹן לְאֹתִין וּלְזַמְנִין
 וּלְמִימְנִי בְּהוֹן יוֹמִין

בעל הטורים השלם

מזריע זרע למינהו. ר"ת מול, שאין כל
 עשב ועשב שאין לו מול למעלה (צ"ר י' ו'):
 (יד) יהי מארת. סמך מאורות לדשאים לפי

שצריכין להם (צ"ר י"ד) כדכתיב (דברים ג' ט) ומפגד תבואת שקמי: מארת. חסר, שלא נברא להאיר אלא השמש, והירח לא נברא אלא כדי
 שלא יעברו לחמה אם תהיה יחידה (פסיקתא רבתי טו). מארת בגימטריא שמשא: אלהים יהי מארת ברקיע. ס"ת עתים למפרע. רמו שעל
 ידי המאורות מומן העתים: אורות. ב' במסורת. לאותות ולמועדים, והילדים אשר נתן לי ה' לאותות ולמופתים (שפי"ה ט' ט). והילדים היו
 תלמידים (יחזקאל פסוקים פ"ו ה"ט). ותלמידים הלומדים תורה דומים למאורות, כמו שאמרו ז"ל (צ"ר ע"ה). פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני
 לבנה: ולמועדים. ב' במסורת. והיו לאותות ולמועדים, ואידך והיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים (נחמ"ה ט' ט). בבראשית
 רבה (ו' ב) דורש לא נבראת לבנה אלא לקדש ראש חודש, וראש חודש נמי איקרי מועד (פסחים טו). ואסור בהספד (מ"ק כ"ח) ובתענית (פסחים ט"ז):

רש"י

לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה. משנגנו
 האור הראשון, אצל צבצעת [פ"ס א' צבצעת] ימי
 בראשית שמשו האור והחשך הראשונים יחד צין
 ציוס צין צלילה [פ"ס א' זה ציוס זה צלילה]:
 והיו לאורות. כשהמאורות לוקין סימן רע
 הוא לעולם ש נאמר (ירמיה' ג') ומאחות השמים
 אל תסתאמי, צעשומכס רלון הקדוש צרון הוא
 אין אחס כריכין לדאוג מן הפורענות (סוכה כ"ע):
 ולמועדים. על שם העמיד, שעתידי ישראל
 להצטוות על המועדות והם נמנים לנולד
 להצנה^ב (צ"ר ו' ב): ולַיְמִיָּם. שמוש החמה חלי
 יום ושמוש הלצנה חלי, הרי יום שלם:

צדשצין צליווייהן, שמשו שצטטוו הצלילות על כך
 ונשאו קל וחומר צעצמן, כמפורש בצאגדה
 צשחטט חולין (ב' ט): (יד) יהי מארת וגו'.^{יג}
 מיום ראשון נצראו וצבציעי נזה עליהם להפלות
 צרקיע (תגינה י"ג). וכן כל תולדות שמים וארץ
 נצראו מיוס ראשון, וכל אחד ואחד נקצע ציוס
 שנגזר עליו, הוא שכתוב (פסוק ב') ית השמים
 לרצות תולדותיהם ואת הארץ לרצות תולדותיה
 (צ"ר ו' ב): יהי מארת. חסר וי"ו כתיב, על
 שהוא יוס מארה ליפול אסכרה צתינוקות^ט,
 הוא ששינו (מסכת סופרים פ"ו ה"ה) צבציעי היו
 מתענים על אסכרה שלא תפול צתינוקות:

שפתי חכמים הקצר

שהתינוקות הם חלושי הטבע לפיכך הם עלולים יותר
 לקבל המארה משאר הנבראים (נח"י). מ. מושל למלך
 בשר ודם שעשה סעודה לעבדיו, וכשכעס עליהם אמר
 לעבדו, טול פנס מפניהם והושיבם בחושך (גמרא).
 מא. שמוע מינה שיש חתה באם שילכו בדרכי הגוים, אבל
 בעשותכם רצון הבורא אל תחתו, כדכתיב וכה אמר ה' אל
 דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו (מנח"י
 עפ"י רא"ם). מב. שהוא מחיבור שני המאורות, שאין
 ללבנה מאור מעצמה אלא מהחמה כידוע, ולכן תלה

לו. ומה אילנות הגדולים וענפיהם מרובים ולא יתעברו
 יחד מעולם, בכל זאת יצאו למינם, אנו שקטנים ואם נהיה
 מעורבבים לא יהיה היכר בינינו כלל, על אחת כמה וכמה
 שיש לנו לצאת למיננו (רא"ם). לו. קשה לרש"י, דהוה
 ליה למימר קודם לכן יהי מאורות ואחר כך והיו
 למאורות ברקיע (גו"א). לח. פירוש חסר וא"ו שרשית
 שהיא אחר האל"ף (נח"י). שהשנית שהיא וא"ו הרבוי אינה
 מעלה ולא מורדת בענין זה, וחסרונה בכאן לא ילפינן
 מינה (הוכרח). ט. ותינוקות לאו דווקא, אלא לפי